

NAȚIONALISMUL ÎN PUBLICISTICA LUI MIHAI EMINESCU. ANALIZĂ SEMASIOLOGICĂ ȘI PRAGMATICĂ

Doctor habilitat în filologie Vasile BAHNARU
Institutul de Filologie

NATIONALISM IN MIHAI EMINESCU'S JOURNALISM (SEMASIOLOGICAL AND PRAGMATIC ANALYSIS)

Summary: Since lately our national poet Mihai Eminescu is being accused of nationalism, xenophobia, anti-semitism and other real or invented sins, the article analyses the significance of the noun nationalism and other derivations of the noun nation (nationalist); we might conclude that the significance of the noun nationalism in M. Eminescu's journalism is in perfect harmony with the meaning of the literary language of that period: "love for his own nation; patriotism", the poet being aware of the fact that in pluri-ethnic states (the Russian empire, the Austro-Hungarian Empire, the Ottoman Empire etc.) the nationalism seeks for the majority nation to dominate the cohabiting nations and suggests for those nations to modify their national policy, which should be normally based not on subordination but on coordination relationships. Moreover, the research of the announced problem allows us to combat the opinion of some Bessarabian politicians where the Republic of Moldova would be a pluri-ethnic state, while in modern political science and sociology, a state is considered polyethnic if the native population does not constitute less than 2/3 of the general number of population, whereas in the Republic of Moldova the Romanians / Moldovans represent almost 82% of the total population.

Keywords: cosmopolite, cosmopolitanism, nationalism, nationalist, nationality, nation, notion, patriotism, coordination relationship, subordination relationship, significance, pluri-ethnic state, national state.

Rezumat: Întrucât în ultimul timp poetul nostru național Mihai Eminescu este culpabilizat de naționalism, xenofobie, antisemitism și de alte păcate reale sau inventate, în articol se analizează semnificațiile substantivului naționalism și ale altor derivate ale substantivului națiune (naționalist) și se ajunge la concluzia că semnificația substantivului naționalism din publicistica lui M. Eminescu este în perfecta concordanță cu semnificația din limba literară a perioadei respective: „dragoste pentru propriul neam; patriotism”, poetul fiind conștient că în statele plurietnice (imperiul rus, imperiul austro-ungar, Imperiul Otoman etc.) naționalismul urmărește ca națiunea majoritară să domine națiunile conlocuitoare și propune ca aceste state să-și modifice politica lor națională care în mod firesc ar fi necesar să se fundamenteze nu pe relații de subordonare, ci pe relații de coordonare. Mai mult, cercetarea problemei anunțate ne permite să combatem opinia unor preținși politicieni basarabeni conform cărora Republica Moldova ar fi un stat pluriethnic, în timp ce în politologia și sociologia modernă un stat se consideră poliethnic dacă populația autohtonă nu constituie mai puțin de 2/3 din numărul general al populației, iar în Republica Moldova românii/moldovenii constituie aproape 82 la sută din totalul populației.

Cuvinte-cheie: cosmopolit, cosmopolitism, naționalism, naționalist, naționalitate, națiune, noțiune, patriotism, relație de coordonare, relație de subordonare, semnificație, stat pluriethnic, stat național.

0. În procesul de analiză a operei lui Mihai Eminescu, exegeții creației acestuia au formulat idei și păreri dintre cele mai variate și chiar controversate. Astfel, în opinia unora Mihai Eminescu a fost preocupat extrem de mult de ideea națională, iar în opinia altora (savantul și scriitorul Bogdan P. Hasdeu, preotul Alexandru Grama) Mihai Eminescu ar fi un reprezentant tipic al cosmopolitismului, constituind un pericol incontestabil pentru națiunea română.

Ca urmare a analizei semnificației substantivelor *naționalist* și *naționalism*, *cosmopolit* și *cosmopolitism* din opera eminesciană, adică din limba literară a perioadei de manifestare în literatură a poetului și din limba contemporană, vom încerca să demonstrăm în continuare că Mihai Eminescu, sau „românul absolut”,

așa cum l-a calificat Petre Țuțea, a fost un veritabil patriot și un mare naționalist, care merită tot respectul posterității și servește drept model demn de urmat de toată spiritualitatea românească. De altfel, este un fapt arhicunoscut că opera lui Eminescu a fost cercetată, se cercetează, dar niciodată nu va fi cercetată suficient de multilateral și de profund. Ea este inepuizabilă, referindu-se practic la toate dimensiunile umane de investigație – literatură, poetică, artă, politică, economie, matematică, astronomie, lingvistică, știință în genere etc.

0.1. O serie de preținși adepți ai adevărului ideologic contemporan au lansat ideea că Mihai Eminescu ar fi un naționalist desperat, care detesta existența celorlalte popoare, deși în realitate el nu este decât un

protector consecvent al tradițiilor neamului, al limbii române corecte și al credinței creștine, întrucât, așa cum afirmă Mihai Eminescu în articolul „Dacă România e destinată pieirii”, chiar dacă „naționalismul este un semn rău la un popor” (e vorba de naționalismul extremist), acesta apare, de regulă, în situația în care „nimeni nu ține atâta la existența sa decât acela ce are s-o piardă în curând (și aceasta se simte instinctiv) și nimeni nu-ngrijește mai mult pentru ținerea la un loc a individului său decât cel ce are să se desfacă prin moarte. Nicăiri nu se manifestă voința de viață mai tare decât acolo unde viața este periclitată sau prin boală internă sau prin pericol extern” [1, p. 129]. Prin urmare, naționalismul în varianta lui extremă se manifestă, de regulă, în momentele de mare amenințare pentru existența unei națiuni.

În același timp, Mihai Eminescu examinează termenul *naționalism* în raport cu termenul *cosmopolitism*, susținând că oamenii noștri politici „sunt de un cosmopolitism sec, amar, sceptic — ba mai mult: au frumosul obicei de-a iubi orice-i străin, de-a urî tot ce-i românesc” [2, p. 135]. Și în continuare, examinează relațiile existente între acești termeni, prezentând *cosmopolitismul* drept un poliedru, „o prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanțe”, națiunile și respectiv *naționalismul* reprezentând „nuanțele prismatice ale Omenirii, și deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă cum putem explica din împrejurări asemenea diferența dintre individ și individ” [2, p. 137]. Pentru ca ideea cosmopolitismului să fie în armonie cu cea a naționalismului se cere „ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează și fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenței, căci în întunericul nedreptății și a barbariei toate națiunile își sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate; ci când Lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice” [2, p. 137]. Poetul definește catolicismul drept o formă perfectă a cosmopolitismului pe motivul că întreg „Catolicismul întinsese peste Europa un păienjenis subțire de idei religioase, ostașul îmbrăcat în fier al Romei vechi se schimbase în *miles ecclesiae*, îmbrăcat în rasă; astfel se formează o putere nevăzută, pretutindeni străină și pretutindeni acasă, care încerca a realiza idealul imperiului universal” [3, p. 35], iar preotul catolic, „neavând familie, căci era neînsurat; neavând limbă, căci limba sa era o limbă moartă (cea latină); neavând patrie, căci patria sa este unde-l trimite ecclesia; neavând rege, căci regele său este *Pontifex maximus*, acest element încerca să unifice Austria prin religie” [3, p. 37].

De altfel, politicienii cosmopoliți, inclusiv cei din spațiul românesc, au promovat și promovează întot-

deauna o politică *sui generis* „fără patrie, fără limbă, fără naționalitate, un element cosmopolit și egoistic, ceea ce drept vorbind este unul și același lucru, căci cosmopolitismul este pretextul de a nu face nimic pentru dezvoltarea unei părți a omenirii, pentru că individul respectiv s-a însărcinat de a nu lucra nimic pentru universul întreg” [3, p. 37]. Tocmai din aceste considerente Mihai Eminescu invită contemporanii și descendenții acestora din prezent să facă „astăzi ceea ce au făcut străbunii noștri la începutul lui Matei Basarab”, să se arate hotărâți, pentru ca fiii lor „să nu cadă victimă celor ce exploatează țara și de treizeci de ani se trudesă să curme dezvoltarea noastră națională și să facă pe pământul românesc un stat cosmopolit” [3, p. 276].

Este foarte importantă opinia lui Mihai Eminescu despre teoriile abstracte ale cosmopolitismului care au fost „importate de aiurea” în mediul politic românesc, „s-au împrăștiat pe nesimțite și au slăbit cu încetul simțul conservării naționale, așa de vioi și de puternic altădată la români; și aceste idei, vătămătoare chiar în țările luminate și puternice de unde s-au luat, au devenit un adevărat pericol pentru națiunea noastră, și mică și slabă” [3, p. 303]. În articolul din „Columna lui Traian” din 1 aprilie 1882, Mihai Eminescu constată că „dacă științele naturale și matematicile sunt prin chiar natura lor cosmopolite, știința istoriei, a limbii, a manifestărilor artistice ale unui popor, a vieții lui juridice, a datinelor, este o știință națională”, dat fiind că „acestea din urmă întăresc vertebrele naționalității, acestea fac pe un popor să se cunoască pe sine însuși, îl păstrează în originalitatea și tinerețea lui și-l mântuie de platitudinea unei culturi cosmopolite” [1, p. 91].

0.2. Secolul al XIX-lea, secol eminamente al națiunilor și caracterizat prin constituirea statelor naționale, s-a manifestat, din acest punct de vedere, și prin constituirea statului național român. Mihai Eminescu condamnă cu vehemență străinii stabiliți în România care „neavând un cui în țara aceasta”, „neavând un pic pe toată fața pământului țării”, străini „prin origine”, dar și mai străini „prin apucături și prin idei” au transformat politica într-o „pură afacere de invenție și de combinație, de negustorie de idei și de principii” [1, p. 77], politica acestora având la bază principiul roman *ubi bene ibi patria*, manifestat în „teorii abstracte de *cosmopolitism*, importate de aiurea”.

Mihai Eminescu are toată certitudinea că „răul într-o societate” este determinat de „tendențele care o conduc, ideile cari o domină”, din care motiv urmează „să combatem tendințele cosmopolite și umanitare ca să le înlocuim cu simțul național” [4, p. 31]. Pentru Mihai Eminescu, biserica națională de șaisprezece secole este „păstrătoarea elementului latin de lângă Dunăre” și „a stabilit și unificat limba noastră într-un

mod atât de admirabil încât suntem singurul popor fără dialecte propriu-zise; ea ne-a ferit în mod egal de înghițirea prin poloni, unguri, tătari și turci, ea este încă astăzi singura armă de apărare și singurul sprijin al milioanele de români cari trăiesc dincolo de hotarele noastre”, de aceea „cine-o combate pe ea și ritualele ei poate fi cosmopolit, socialist, nihilist, republican universal și orice i-o veni în minte dar numai *român* nu e” [5, p. 187]. Totodată, în acest proces de renunțare la caracterul național al vieții noastre, societatea românească ajunge să se cosmopolitizeze tot mai mult, încât „limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă dar grea, cu multele ei locuțiuni, îi cam jena pe prietenii noștri, am dat-o de o parte și am primit o ciripitură de limbă pășărească cu sintaxa cosmopolită pe care cineva, dacă știe nițică franțuzească, o învață într-o săptămână de zile. Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei și al Sucevei, care, în înțelegere cu Domnii de atunci și cu-n sinod general al bisericei noastre, au întemeiat acea admirabilă unitate care-a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă și-n toată românimea, și-ar face cruce creștinul auzind o pășărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrul limbei, n-o mai înțelege” [5, p. 355].

1.0. În linii generale, ca urmare a analizei operei lui Mihai Eminescu, am ajuns la concluzia că semnificația termenilor *naționalist/naționalism, cosmopolit/cosmopolitism* din publicistica eminesciană este identică sau similară semnificațiilor acestor termeni din perioada respectivă. Așadar, întru susținerea acestei afirmații vom examina definiția termenilor respectivi oferită de unele dicționare elaborate și editate în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, Lazăr Șăineanu, în *Dicționar universal al limbii române*, editat la București în 1896, definește substantivele *naționalism* și *cosmopolitism* în felul următor: „caracter propriu unei națiuni” și „lipsă de iubire de patrie”, iar *naționalist* și *cosmopolit* – „partizan al unității naționale (românești)” și „cetățean al universului; cel ce trăiește când într-o țară și când într-alta” [6]. Merită atenție să menționăm că explicația substantivului *naționalism*, atestată în dicționarul lui L. Șăineanu, coincide cu cea propusă 43 de ani mai târziu de August Scriban: „Caracteru de a-ți iubi națiunea ta, patriotism”. Totodată, A. Scriban definește substantivul *cosmopolitism* în opoziție cu substantivul *naționalism*: „Participarea la durerile și bucuriile lumii întregi. Lipsă de patriotism” [7].

1.1. Prin urmare, pentru a ne edifica în problema potențialului semantic și ideologico-politic al substantivului *naționalism*, al unităților din acest câmp lexico-semantic și derivatelor acestora atestate în publicistica lui Mihai Eminescu, este absolut necesar să

realizăm o incursiune lingvistică și pragmatică în istoria constituirii și evoluției semantice a substantivului *naționalism*. În primul rând, se cere să amintim că substantivul *naționalism* a fost atestat, pentru prima dată, în limba franceză și datează din anul 1780, iar *naționalist* – din 1800. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, secolul constituirii statelor naționale, substantivul *naționalism* avea, în limbile occidentale, semnificația de „dragoste pentru propria națiune, pentru propria patria națională”, fiind sinonim cu substantivul *patriotism*. Doar în a doua jumătate a acestui secol el a obținut, pe lângă sensul „ideologie și politică derivate din conceptul de națiune, care a contribuit în sec. XVIII–XX la cristalizarea conștiinței naționale și la formarea națiunilor și statelor naționale”, semnificația „tendință de a aprecia exclusiv și exagerat tot ceea ce aparține propriei națiuni”. În acest context constatăm că Mihai Eminescu era conștient de existența ambelor sensuri atunci când menționa că „naționalismul este un semn rău la un popor” în situația în care existența sa nu este periclitată de nici un pericol fie din interior, fie din exterior. Însă același naționalism are un caracter pozitiv în situația în care existența sa „are să o piardă în curând și aceasta se simte instinctiv”, întrucât „nicăieri nu se manifestă voința de viață mai tare decât acolo unde viața este periclitată sau prin boală internă sau prin pericol extern” [1, p. 302].

1.2. Examinând semnificația substantivelor *naționalist* și *naționalism* din publicistica și proza eminesciană, constatăm că Mihai Eminescu utilizează, în mod preponderent, substantivele date cu semnificația de care dispuneau acestea în limba secolului al XIX-lea: „care ține de naționalism”, „adept al naționalismului; patriot” și „dragoste pentru propria națiune, pentru propria patrie națională; patriotism”.

A se vedea în această ordine de idei următoarele exemple: „...cine ne crede pe noi răi români, răi *naționaliști* și răi patrioți nu merită ca să discutăm cu dânsul” [5, p. 51]; „...dacă liberalii sînt patrioți, sînt *naționaliști*, vor trebui să renunțe la principiile lor cosmopolite și să admită principiul romanilor: *salus rei publicae summa lex...* Dacă liberalii sînt patrioți și *naționaliști*, vor trebui să devie reacționari și să împărtășească cu noi acest titlu cu care azi ne fac impuțări” [5, p. 200]; „Dacă nu voiești să crezi fără a cerceta, dacă nu juri că frazele apocaliptice, plivite din discursurile revoluțiilor franceze, sînt adevăruri absolute, nu meriți a șede alături cu unicii *naționaliști*, unicii români, unicii patrioți, cari se bucură de privilegiul de-a fi monopolizat pe seama lor toate ideile mari și frumoase” [5, p. 307]; „...un stat mic cum este al nostru nu se poate susține între statele vii ale Europei dacă nu are o *politică sinceră naționalistă* și dacă în practi-

că nu întrebuițează *buna-credință și onestitatea*” [4, p. 58]; „Teamă ne e că nu face decât a căuta ocazie ca să dea o flagrantă dezmințire aureolei de mare *naționalist* pe care crede a o avea” [1, p. 108]; „Și să nu se uite că inteligența tuturor popoarelor din Austria e eminentamente *naționalistă*” [3, p. 30]; „...a avut neplăceri cu chiar poporenii (maghiari) ai bisericei sale din cauza înfocătului său *naționalism*, care neliniștea viața pacinică a micii colonii maghiare din orașul nostru” [5, p. 83]; „Pentru amăgirea celor simpli se întrebuițează protestațiile sentimentale de patriotism, *naționalism*, emancipare economică” [5, p. 354]; „Acești oameni, acești străini cari au monopolizat liberalismul, patriotismul și *naționalismul* în țara românească vor astăzi, prin așa numita răscumpărare, să inaugureze independența statului român” [5, p. 379]; „Aceia însă cari, după metoda și preceptele lui Machiavelli, s-au pus să organizeze într-o ceată regulată această adunătură, învățându-i industria și specula patriotismului, democratismului și *naționalismului*, sînt în cea mai mare parte străini, străini din toate punctele de vedere, precum o vom dovedi în curând” [5, p. 390]; „Și, în aceste din urmă condițiuni, declarăm pe cele de felul al doilea cu mult mai primejdioase, căci patriotismul devine atunci o cursă și *naționalismul* o perdea” [4, p. 80]; „Elemente străine, îmbătrânite și sterpe s-au amestecat în poporul nostru și joacă comedia patriotismului și a *naționalismului*” [8, p. 123]; „...noi avem aici patrioți neoromâni, oameni cari și-au făcut o meserie din exploatarea principiilor politice, au monopolizat pentru ei *patriotismul și naționalismul*, cu atât mai mult cu cât n-au nici patrie, nici naționalitate certă” [8, p. 75].

1.3. Așadar, în publicistica lui Mihai Eminescu, substantivele *naționalist* (inclusiv adjectivul *naționalist*) și *naționalism* sunt utilizate cu o conotație pozitivă, chiar dacă Mihai Eminescu este conștient că oamenii politici profită de credibilitatea poporului și fac uz de termenii *naționalist* și *naționalism* numai pentru a obține dividende politice, în aceste cazuri substantivele respective având conotație negativă sau chiar semnificație antonimică ca în exemplul ce urmează: „Numai d. Brătianu... face paradă de *naționalism*, o paradă care induce atât de lesne în eroare ziarele de peste Carpați” [3, p. 362]. Atunci când discută problema *naționalismului* român, Mihai Eminescu identifică *naționalismul* cu *românismul*: „Știm foarte bine că acest adevăr o să fie neplăcut pentru mulți onor. liberali, dar el trebuie spus odată, ca[să] li se ia gustul de-a mai pretinde monopolul *naționalismului* și *românismului*” [4, p. 140].

1.4. Merită o atenție aparte opinia lui Mihai Eminescu despre elementele din România care nu fac altceva decât că întrețin „plebea internațională”, „o plebe

fără patrie hotărâtă și fără *naționalitate* hotărâtă” [8, p. 106]. Pentru M. Eminescu „*Partida națională există de când există țara și de atunci ea se luptă împotriva boierilor reacționari și antinaționali*” [8, p. 42], străini de interesele naționale, care se constituie în partide cu „*punctul de razem al pârgheii sale afară de națiune*”, partide care nu au „alte arme decât intriga înăuntru și în afară, răzvrătirile, denunțările la străini și omorul” [8, p. 42] și, ca urmare, „în România am ajuns a înțelege toate cuvintele dicționarului pe dos”, încât acestea capătă sensuri contrare celor firești, așa încât „*cosmopolit* se numește ceea ce-i *național*, și *național* e *fizionomia bulgaro-bizantină a roșilor din țară*” [4, p. 330]. Adeptul cosmopolitismului nu este „un „agent provocator” al unei singure mari puteri, om făcut pentru această meserie, căci n-are patrie, patria lui fiind universul..., n-are *naționalitate*, *naționalitatea* lui fiind umanitatea întreagă” [1, p. 52] și, în consecință, patria devine „un otel și *naționalitatea* o marfă” [4, p. 440].

2.0. Mihai Eminescu dorește ca națiunile universului să fie „o sumă de popoare cu vertebrele bine încheiate”, dar nu țări exploatare „de elemente fără vertebre morale, fără caracter propriu”, întrucât „aceste elemente sunt însă prin natura lor dizolvante” și, în situația în care „mereu se ’nmulțesc, se ’ntâmplă nu ceea ce se intenționa poate, dizolvarea și contopirea *naționalităților*, ci tendențe de dizolvare a statului” [1, p. 141]. Pentru a evita conflictul dintre națiunile conlocuitoare, Mihai Eminescu lansează ideea că „împăcarea între naționalități” poate fi realizată înlocuind „subordonarea cu coordonarea, recunoscându-se adică că și la altul e o virtute civică ceea [ce] în ungar sau în german e o virtute: iubirea de naționalitatea sa proprie” [1, p. 144]. În acest scop Mihai Eminescu propune ca în statele multinaționale (Imperiul Austro-Ungar, Rusia, Imperiul Otoman etc.) să se instaureze „o decentralizare bazată pe coordonarea naționalităților în grupuri administrative autonome și în marginile exigențelor unității de acțiune în afară și înăuntru ale statului”, așa încât „fiecare din aceste centre locale ar avea o viață proprie, o producțiune proprie, un caracter propriu și, cu cât diversitatea e mai mare, cu atâta e mai mare putința combinațiilor de orice natură, singurele cari produc în lume mișcare și putere, iar mișcarea e viață” [1, p. 144]. Numai în acest mod s-ar putea crea condițiile necesare pentru prosperarea fiecărei națiuni, întrucât „a ține naționalitățile apăsa-te, a ține puterile lor latente va să zică a le condamna la somnul plantelor: a elibera puterile lor latente ca să se combine între ele ar însemna a deschide calea unei mari și neprevăzute dezvoltări” [1, p. 144]. Așadar, în statele multinaționale „s-ar putea felicita oameni pentru cari țara însemnează totalul chilometrilor

pătrați, indiferent fiindu-i cine trăiește pe ei”, dar nu și omul „pentru care țară și naționalitate sunt noțiuni identice” [1, p. 212].

2.1. Totodată, în baza celor menționate anterior, putem ajunge la concluzia că Mihai Eminescu definește noțiunea de *naționalism*, în cazul statelor mononaționale, așa cum este România, ca fiind una pozitivă, sinonimă substantivului *patriotism*, în timp ce, în cazul unor state imperiale cu o națiune dominantă, această noțiune obține o conotație pronunțat negativă și echivalează cu definițiile identificate în dicționarele din secolul al XX-lea și parțial din secolul al XXI-lea. De altfel, ideologii bolșevismului sovietic au încercat să opună naționalismul internaționalismului (care în principiu nu era decât o varietate a cosmopolitismului limitat la prietenia, solidaritatea, colaborarea și cooperarea dintre oamenii muncii din întreaga lume), promovând ideea instituirii unor relații de coordonare (în locul celor de subordonare) în statul botezat cu emfază Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, deși în realitate aici era o subordonare camuflată în sloganul „centralismului democratic”.

Astfel, dacă țarismul rus promova „opera lui de eliberare” prin înăbușirea spiritului național, prin interzicerea limbilor naționale, Puterea Sovietică încerca să promoveze o politică mascată de deznaționalizare, adoptând o politică națională remarcabilă prin ambiguitatea ei, care întrunea (simultan sau succesiv) rusificarea, internaționalismul și susținerea naționalismelor locale, adică, făcând uz de terminologia lui Mihai Eminescu – relațiile de coordonare și de subordonare dintre națiuni. Aceste strategii au fost adoptate pentru a se opune politicii naționale țariste care consta în dorința de a crea un stat unitar centralizat. Analizând situația social-politică din Rusia țaristă, istoricul Elena Olteanu ajunge la concluzia că după revoluția din 1905, V. I. Lenin își dă seamă de existența unei situații contradictorii: pe de o parte, puterea mișcărilor naționale centrifuge, care ar fi putut destrăma imperiul rus, iar pe de alta, incapacitatea partidului de a multiplica forțele revoluționare. În aceste condiții, Lenin caută o formulă care ar concilia două exigențe contradictorii: centralizarea partidului și lupta naționalităților împotriva centrului imperial rus, folosind plurilingvismul instituționalizat ca mijloc de a instaura o anumită unitate economică și politică în noua societate, ca ulterior să se realizeze unitatea culturală a societății [9, p. 3-4].

Cu alte cuvinte, primul obiectiv al politicii naționale a Rusiei sovietice federale, precum și, ulterior, al Uniunii Sovietice (1922), era recucerirea mișcărilor naționaliste antiimperiale, așa încât stimularea culturilor naționale și politica diversificării lingvistice trebuia să capteze forțele politice naționaliste pentru a le

implica în implementarea proiectului sovietic, adică popoarele oprimate sub imperiul rus urmau să adere la regimul comunist, care le recunoștea existența. Totodată, această politică, tinzând să accentueze particularismele naționale, avea drept scop nu doar diferențierea naționalităților sovietice de cele înrudite de peste hotarele noului stat, dar și blocarea unei eventuale tendințe de unificare națională (un exemplu edificator fiind cazul românilor basarabeni) ce ar fi putut contrabalansa hegemonia rusă. Prin urmare, destrămarea imperiului țarist i-a determinat pe bolșevici să caute o altă formă de organizare statală decât cea a statului unitar și în consecință U.R.S.S. s-a constituit ca o entitate federativă, drept rezultat al unei ierarhizări complexe a popoarelor, națiunilor și etniilor mai mari, fiecare dintre acestea având dreptul la o reprezentare politico-teritorială și culturală. Totuși, forța U.R.S.S. nu consta în dimensiunea sa teritorială, ci în aparatul (organizațional și ideologic) de partid, construit pe principiul „centralismului democratic”, care excludea orice formă de descentralizare, relațiile de coordonare având un caracter mai curând declarativ, dominantă fiind relația de subordonare camuflată cu o ingeniozitate diabolică în sloganuri de tipul „frăția dintre popoare”, „ajutor frățesc”, „fratele mai mare” etc.

Tocmai în aceste condiții politice și ideologice a fost organizată R.A.S.S.M. și pentru a justifica crearea noii formațiuni statale s-a inventat „teoria” despre două popoare distincte – român și moldovenesc și două limbi – română și moldovenească [10]. Prin urmare, argumentul de bază pentru crearea unei noi limbi și a unei noi literaturi este cel politic, acesta fiind singurul criteriu după care moldovenii ar fi putut fi diferențiați de români. Totuși, în pofida declarațiilor de prietenie între popoarele U.R.S.S., imperiul sovietic realmente promova o politică camuflată de rusificare prin colonizarea intensă cu străini (în special ruși și ucraineni) a Basarabiei (mai ales a localităților urbane), prin exterminarea claselor avute și a intelectualității, prin deportări în masa și prin foamete organizată.

2.2. Pentru a demonstra veridicitatea celor enunțate anterior, este edificatoare următoarea afirmație din publicistica lui Mihai Eminescu, în care se confirmă ideea că în statele multinaționale relațiile de coordonare dintre națiunile conlocuitoare sunt, mai curând, o declarație, dar nu o realitate: „Nici când nu vedem ideea că Ungaria este și cată să rămâie un stat poliglot cu naționalități coordonate, nu superpuse, și că egemonia politică a maghiarilor nu le-o contestă nimeni, dar ceea ce vor toți e egalitatea națională. Până ce această convingere însă [î]și va face loc, nu speră în nici o apropiere serioasă dintre naționalități” [1, p. 155]. În același timp, el rămâne contrariat atunci când în

România „...Această tinerime neagă patria, neagă naționalitatea, familia, averea, religia; cheamă pe vagabonzii din toată lumea să împărțească aci ceea ce nu e al lor, pământul smuls pas cu pas de străbuni prin dezrădăcinare de păduri seculare și apărât cu sângele lor cel mai bun și mai nobil” [1, p. 306]. Tocmai din aceste considerente, naționalistul român, „acela ce cutează a se revolta față ca această stare de lucruri, acela care îndrăznește să arate că formele poleite învelesc un trup putred, că progresul nostru ne duce la pierzare, că elementele sănătoase trebuie să se conjure și să facă o luptă supremă pentru mântuirea acestei țări este denunțat *opinie publice* de către negustorii de principii liberale umanitare ca barbar, ca *antinațional*, ca reacționar” [5, p. 277].

Prin urmare, naționalismul din statele multinaționale, susținut de națiunea majoritară, este unul retrograd, iar cel care se manifestă în statele mononaționale are un caracter progresist, chiar dacă autorul identifică în cadrul unor partide politice din România unele elemente care contestă caracterul național al statului român, etichetând adevărații patrioți români ca fiind barbari, antinaționali sau reacționari.

2.3. Atribuirea unei semnificații negative substantivului *naționalism* este urmare exclusivamente a ideologiei promovate de partidele de stânga. În această ordine de idei sunt concludente definițiile pentru substantivul *naționalism* din mai multe dicționare și enciclopedii europene. Dacă pentru Lazăr Șăineanu naționalismul avea doar sensul „caracter propriu unei națiuni”, majoritatea producțiilor lexicografice ulterioare definesc termenul naționalism în mod tendențios, atribuindu-i o semnificație ideologică peiorativă, negativă: „(Uneori determinat de «burghez») Ideologie și politică reacționară care susține interesele burgheziei exploatare, prezentându-le ca interese ale întregii națiuni, cu scopul de a sparge unitatea de luptă a clasei muncitoare, instigând la ură națională, la asuprairea altor națiuni sau a minorităților naționale” [11]; „Ideologie și politică care urmărește întreținerea izolării și ațâțarea neîncrederii și urii între diferite naționalități” [12]; „politică și ideologie care urmăresc întreținerea izolării și ațâțarea urii de rasă și naționalitate; tendință de a aprecia exclusiv și exagerat tot ceea ce aparține propriei națiuni” [13]; „Doctrină ce se fondează pe exaltarea ideii de patrie sau de națiune” [14]; „exaltare a sentimentului național; atașament pasionat față de națiunea din care face parte, secundat uneori de xenofobie și de dorința de izolare” [15]; „ideologie și politică reacționară burgheze și mic-burgheze, bazate pe ideile de superioritate și de excepționalitate ale unei anumite națiuni și care justifică dominația unor națiuni asupra altora” [16]; „ideologie și politică burgheze reacționa-

re. Naționalismul apără interesele burgheziei națiunii date camuflându-se sub steagul fals al intereselor, justifică asuprairea națională, promovează atitudinea de dispreț față de alte națiuni, instigă ura între națiuni și eclipsează conștiința de clasă a oamenilor muncii. Naționalismul burghez este o armă toxică a reacțiunii imperialiste. Internaționalismul proletar este de natură radical contrară și este un adversar înverșunat al naționalismului burghez” [17]; „ideologie și politică în problema națională având la bază ideile superiorității naționale și ideile exclusivității naționale, interpretarea națiunii ca formă anistorică superioară a comunității. În condițiile dezvoltării inițiale a capitalismului a fost drapelul ideologic al burgheziei în luptă împotriva feudalismului și împotriva asuprairii naționale, în epoca contemporană naționalismul extremist se apropie de rasism. Socialismul are misiunea să creeze condiții propice pentru depășirea naționalismului pe baza afirmării echității, suveranității naționale și a comunității de interese ale popoarelor” [18]; „ideologie și politică burgheză care pune națiunea dominantă într-o poziție privilegiată și care se orientează spre asuprairea altor naționalități, spre crearea adversității dintre națiuni. Marxismul propune în locul oricărui naționalism internaționalismul” [19]; „1. Ideologie și politică, care rezultă din ideile superiorității naționale și ale opunerii unei națiuni alteia. 2. Manifestare a psihologiei de superioritate națională, a antagonismului național, a ideilor de izolare națională” [20]; „ideologie și politică reacționară burgheze și mic-burgheze, bazate pe ideile de superioritate și de excepționalitate ale unei anumite națiuni și care justifică dominația unor națiuni asupra altora” [21] etc.

În situația în care aceste definiții ar fi adevărate, ne întrebăm dacă naționalismul este o creație burgheză în timpul când tot poporul se ridică în apărarea patriei, indiferent de faptul că cei mai mulți reprezentanți ai acestuia sunt burghezi, mici producători, muncitori, țărani, intelectuali etc.

2.4. În linii generale putem admite naționalismul ca mișcare politică a indivizilor care, având conștiința comunității naționale, culturale și lingvistice, se unesc și luptă pentru constituirea unui stat suveran, adică naționalismul incită popoarele la formarea statelor naționale sau la revendicarea independenței lor. Astfel, sentimentul inițial național a evoluat la ideea de stat-națiune, întrucât în Europa occidentală, sentimentul național, care se dezvoltă simultan cu formarea statului centralizat, este factorul care antrenează națiunea în procesul de unificare teritorială, economică și lingvistică, iar acest proces unificator s-a realizat în opoziție cu regimul feudal la încetarea războaielor purtate împotriva altor state rivale, de asemenea în

proces de constituire. Astfel, loialităților tradiționale (signorie, comunitate religioasă) au ajuns a li se suprapune, iar ulterior a se substituii, loialitatea față de suveran, și mai târziu față de stat, acestea din urmă fiind considerate treptat ca fiind reprezentarea comunității naționale. Cetățenii statului-națiune formează, în aceste condiții, un popor sau un ansamblu de populații care viețuiesc pe același teritoriu și se recunosc, în statele polietnice, ca fiind cetățeni ai unei puteri suverane, care emană de la ei și le exprimă aspirațiile. Statul-națiune a devenit forma de organizare fundamentală a vieții politice moderne și contemporane. El a apărut odată cu Restaurația engleză din 1689 și s-a afirmat odată cu Revoluția americană din 1776 și Revoluția franceză din 1789.

În secolele XIX și XX, numeroase mișcări naționaliste sunt inițiate de popoarele înrobite pentru a se elibera de sub tutela străină impusă prin forță acestora. În statele europene plurietnice din secolul al XIX-lea, naționalismul cultural, care urmărea să încurajeze studiul limbii și a producției literare și artistice din comunitățile etnice, preceda adeseori lupta pentru anumite revendicări politice. Aspirația la libertatea națională constituie mobilul revoluțiilor de la 1848. Totuși, dacă grecii și alte popoare balcanice (parțial români) au reușit a se elibera de sub dominația turcă, irlandezii de sub dominația britanică, iar italienii și germanii au reușit să realizeze unitatea lor politică, principiile dreptului popoarelor de a se organiza în propriile state naționale au ajuns să capete un caracter general în Europa după Primul Război Mondial (cehii, slovacii, românii din Basarabia, Bucovina și Transilvania etc.). Totodată, naționalismul a animat mișcările de eliberare națională din imperiile coloniale, care au condus la lupta pentru independență, iar decolonizarea a antrenat, de cele mai multe ori, formarea unor noi state-națiuni în lumea a treia. La finele anilor 1980, același proces naționalist ia amploare și unele noi popoare europene care intrau în componența unor state federative (U.R.S.S., Iugoslavia) s-au separat în state independente (Țările Baltice, Republica Moldova, Ucraina, Bielorusia, Serbia, Croația, Muntenegru, Macedonia etc.).

Dacă acest tip de naționalism are un caracter pozitiv, progresist, așa cum îl interpretează Mihai Eminescu în publicistica sa, există și un naționalism reacționar. Acest tip de naționalism, care tinde a se dezvolta în statele polietnice care s-au unificat, de mult timp, numai din punct de vedere politic, se manifestă prin revendicarea unor valori tradiționale (familia, pământul străbun, strămoșii) și a unor valori de natură patriotică. Sentimentul național se mobilizează de această dată pentru a conserva ceea ce constituie grandoarea

unei națiuni și se opune unor schimbări sociale importante. Acest naționalism, ostil în raport cu tot ce poate afecta esența unei națiuni, poate degrada în xenofobie sau rasism [22]. De asemenea este calificat ca fiind reacționar naționalismul din statele cuceritoare de teritorii și popoare străine, care se manifestă în reprimarea mișcărilor de eliberare națională.

2.5. În continuare, merită să amintim că după căderea zidului Kremlinului și după prăbușirea URSS, substantivul *naționalism* începe a fi definit cu o conotație aproape pozitivă, ca în dicționarele și enciclopediile din secolul al XIX-lea: „doctrină politică bazată pe apărare (uneori exagerată) a drepturilor și aspirațiilor naționale” [23]; „ideologie și politică derivate din conceptul de națiune, care a contribuit în secolele XVIII–XX la cristalizarea conștiinței naționale și la formarea națiunilor și statelor naționale” [24]; „mișcare națională în țările asuprite pentru independența națională și împotriva imperialismului, colonialismului” [25]; „mișcare politică a indivizilor care au intenția de a forma o comunitate națională în baza relațiilor (limbă, cultură) care le unesc” [26]; „atitudine care are în vedere, în primul rând, apărarea drepturilor și aspirațiilor naționale (însoțite, în anumite împrejurări, și de xenofobie) [27]; „1. mișcare politică a oamenilor care au conștiința constituirii unei comunități naționale în baza unor relații tradiționale (de limbă, de cultură) care le unesc și care pot dori să constituie un stat suveran; 2. teorie politică care susține preponderența interesului național în raport cu interesele claselor și ale grupurilor sociale care constituie națiunea sau în raport cu alte națiuni ale comunității internaționale” [28]; „doctrină politică bazată pe apărarea (uneori exagerată) a drepturilor și aspirațiilor naționale” [29]; „1. doctrină care revendică pentru o națiune dreptul de a practica o politică dictată de unica considerație pentru mărirea și puterea sa, ce se fondează pe exaltarea ideii de patrie sau de națiune. 2. mișcare a indivizilor care au conștiința de a constitui o comunitate națională, în baza legăturilor etnice, lingvistice, culturale etc., care le unesc” [30]; „1. doctrină care se fondează pe exaltarea ideii de patrie sau de națiune. 2. mișcare politică a indivizilor care sunt pătrunși de conștiința de a forma o comunitate națională pe baza relațiilor (limbă, cultură) care le unesc” [31]; „2. doctrină fondată pe sentimente, subordonând toată politica internă a dezvoltării puterii naționale și revendicând dreptul de afirmare în exterior a acestei puteri, fără limitarea suveranității naționale. 3. doctrină, mișcare politică care revendică pentru o naționalitate dreptul de a forma o națiune” [32]; „1) sentiment, tendință, practică politică bazate pe promovarea ideii naționale, a dragostei pentru specificul și tradițiile propriei națiuni. 2) tendință de a

aprecia exclusiv și exagerat tot ceea ce aparține propriei națiuni. 3) exacerbare a interesului propriei națiuni în detrimentul celorlalte, fapt care conduce la crearea premiselor izbucnirii unor conflicte interne și inter-statale” [33] etc.

3.0. Așadar, semnificațiile substantivelor *naționalism* și *naționalist* din publicistica lui Mihai Eminescu nu au nimic în comun cu semnificațiile ideologice atribuite acestor substantive de către partidele de stânga și în special de cel bolșevic, iar culpabilizarea lui Eminescu de extremism național este o invenție a inamicilor poporului român, care procedează în acest fel din animozitate față de geniul lui Mihai Eminescu și față de profundul lui patriotism în epoca când unii neoapologeti ai cosmopolitismului, sub masca globalizării și multiculturalismului, își doresc dispariția poporului român, a culturii și economiei lui naționale.

Din analiza anterioară conchidem cu facilitate că publicistica sa nu conține nici „exagerări naționaliste și accente xenofobe” (cum se exprimă unul dintre adepții lui din prezent) și au o semnificație perfect similară celei pe care o aveau aceste substantive aproape în toate limbile europene. Cu alte cuvinte, semnificația atestată în publicistica lui Mihai Eminescu corespunde totalmente limbilor din perioada respectivă, adică explicabilă pentru secolul naționalismului, secolul confruntării dintre națiuni și constituirii statelor naționale. De altfel, semnificația acestor substantive din secolul al XIX-lea revine, după căderea zidului Berlinului și a Imperiului sovietic, în actualitate, probă concludentă în această ordine de idei servind exemplele de mai sus excerptate din dicționarele și enciclopediile editate după 1990 atât în statele ex-socialiste, cât și în cele occidentale, inclusiv în Rusia.

În raport cu acuzațiile de naționalism formulate la adresa lui Mihai Eminescu, este oportun să prezentăm în continuare distincția netă, pe care Petre Țuțea o propunea între *naționalist* și *patriot*: „Patriot poți să fii în mai multe țări la rând”, întrucât „Azi ești patriot aici, mâine în Germania, poimâine cine mai știe unde?... Dar ești patriot, căci odată cu cetățenia pe care ți-o acordă legile oricărei țări te obligă să fii patriot. A fi patriot este o datorie cetățenească. A fi naționalist este o stare de grație. Nimeni nu-ți poate pretinde să fii naționalist așa cum nu-ți poate cere să fii talentat sau genial. A fi naționalist este un noroc, pe care nu-l au prea mulți” [34, p. 186]. În timp ce naționalismul este un *modus vivendi*, o stare de spirit care își află manifestare în activitatea disciplinată în vederea prosperării continue a propriei națiuni, patriotismul este un *modus existantiae* în unul sau în mai multe spații simultan sau alternativ. Astfel, naționalismul nu este doar o conduită, dar și un mod de a-ți trăi viața, un mod

de-a recepta și interpreta lumea și de-a i te consacra. Tocmai din aceste motive naționalismul lui Eminescu se individualizează prin profunzimea și forma de manifestare, exprimând aspirațiile națiunii române, dar și ale popoarelor lumii, în fine, naționalismul, având un accentuat caracter creator și dinamic, se realizează în solidarizarea aspirațiilor individului, care exprimă ființa etnică pe care o reprezintă.

3.1. Mai mult decât atât, Mihai Eminescu, fiind un excelent cunoscător în cele mai variate domenii ale științei și un genial publicist avizat în toate domeniile vieții sociale, politice, economice și spirituale, era perfect informat că secolul al XIX-lea era considerat drept secol al naționalităților și, prin urmare, poetul exprima aspirațiile de eliberare națională, de obținere a independenței naționale și de constituire a unui stat unitar în care s-ar concentra toate provinciile populate de români. Totodată, poziția lui Mihai Eminescu față de problema națională urmează să fie interpretată prin prisma ambianței ideologice, sociale și spirituale a timpului său, din care cauză specificul naționalismului eminescian este necesar să fie examinat din perspectiva și în contextul epocii în care s-a constituit. Astfel, fiind un adept fervent al naționalismului românesc și un apologet ardent al națiunii române, s-a manifestat simultan și ca un adversar și critic vehement al situației politice, economice, culturale din contemporaneitatea sa, în care oamenii politici, mulți intelectuali erau fără credință, fără ideal, fără dragoste față de națiune și fără patriotism.

Așadar, Mihai Eminescu a fost un exponent al naționalismului din secolul al XIX-lea și avem toată certitudinea că nu este nimic negativ în semnificația acestui cuvânt, probă supremă servind examinarea semnificațiilor cuvintelor *naționalism* și *naționalist* din publicistica lui. Evident, în secolul al XIX-lea au fost diverse exagerări în modul de interpretare, de transpunere în viață și de definire a naționalismului și nu este deloc un secret faptul că aceste exagerări în raport cu naționalismul de secolul al XIX-lea sunt caracteristice, fie și parțial, naționalismului din secolul al XX-lea și chiar din secolul al XXI-lea, în pofida faptului că aceste secole sunt diferite, întrucât problema națională nu a fost rezolvată definitiv în toate statele lumii, Basarabia, din trecut și din prezent, constituind un exemplu concludent în această ordine de idei.

3.2. Majoritatea dicționarelor explicative și enciclopedice din prezent definesc națiunea, aproape univoc, drept comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită ca stat, care a luat ființă pe baza comunității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică, care se manifestă în comunitatea particularităților specifice ale culturii. Pornind de la

ideea că românii sunt singura națiune eterogenă „în oceanul panslavismului” [2, p. 167-168], Mihai Eminescu consideră că noțiunile de „spirit și limbă sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea” [3, p. 66]. Tot în acest context, el pune în relație directă existența națiunii române de existența statului român: „suntem chemați a hotărî chestiuni, a căror rezolvare va determina pe de-a pururea soarta nației românești în genere, a statului roman în deosebi” [3, p. 262]. Pentru a deveni o națiune civilizată era necesar ca românii s-o rupă cu trecutul „fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de-a privi și a cugeta” [2, p. 167-168], căci atunci „când națiunea e-n întuneric, ea doar-m-n adâncimile geniului și-a puterilor sale neștiute și tace, iar când Libertatea, civilizațiunea plutesc asupra-i, oamenii superiori se ridică spre a-l reflecta în frunțile lor și a-l arunca apoi în raze lungi adâncimilor poporului, astfel încât în sânul mării întregi se face o zi senină, se răsfrânge în adâncul ei cerul. Poetii, filozofii unei națiuni presupun în cântec și cuget înălțimile cerului și-l comunică națiunilor respective” [2, p. 137]. În definitiv, „Națiunile nu sunt decât nuanțele prismatice ale Omenirii, și deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă cum putem explica din împrejurări asemenea diferența dintre individ și individ”, iar misiunea oamenilor de cultură constă în a face ca toate aceste națiuni „să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează și fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenței, căci în întunericul nedreptății și a barbariei toate națiunile își sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate” [2, p. 169]. Vorbind despre eventualitatea alegerii „între domnia austriacă și cea rusească”, Mihai Eminescu formulează o previziune extraordinar de obiectivă: „Sub cea dintâi evreei ar intra în sate, în număr mai mare decât astăzi, țărani ar deveni servii lor, moșiile ar fi cumpărate de societăți de capitaliști, colonizate cu nemți, iar nația — redusă la proletariat. În cazul al doilea un ucuz ar șterge limba din biserică și stat, țăranul ar trăi mai bine, însă sub condiția ca să se rusifice; care din noi cum ar scrie, acolo i-ar îngheța mucul condeiului; iară cei mai curajoși ar mări pohoțul na Sibir, fără judecată, prin ordin administrativ — administratiwnym poriadkom” [3, p. 55].

Când vine vorba despre destinul națiunilor aflate sub dominație străină, Mihai Eminescu susține că a mai discuta această problemă „sau a crede că frica de ruși ne-ar ademeni să ne facem nemți sau viceversa, sau cum cred ungurii, că de frica acestor doi ne-am putea găsi flatați să ne contopim cu nația maghiară, toate aceste sunt iluzii de școală; limba și naționalitatea românească vor pieri deodată cu românul material, cu stingerea prin moarte și fără urmași a noastră, nu prin

deznaționalizare și renegațiune” [3, p. 67]. Așadar, în concepția lui Mihai Eminescu, națiunea este o categorie superioară celei de popor reprezentând stadiul superior de evoluție a poporului, chintesența poporului, ansamblul valorilor materiale și spirituale recunoscute și acceptate de comunitatea internațională și opinează că „publiciști îndrăzneți pentru că sunt inconsecvenți” sunt acei „autori fără renume, profesori fără catedre, patrioți fără patrie, apostatați de alte credințe, avocați fără cauze, *ambitioși cu aspirații mai mari decât valoarea și capacitatea lor*, junimea ușoară de ani și de cugetări, cu vederi scurte și pretenții *nemărginite*” [2, p. 333] și acei farisei care nu au alt interes decât propria căpătuire. În fine, Mihai Eminescu face o distincție categorică între naționalismul din statele poliactice și din cele monoetnice, în primul caz naționalismul se transformă în „fanatism național” prin vexarea altor naționalități⁸⁶ [3, p. 316]. Eminescu se pronunță pentru constituirea națiunii române moderne, pentru prosperarea națională, condamnând cu vehemență situația minorităților naționale din Imperiul Austro-Ungar.

3.3. Deci, în concepția lui Mihai Eminescu, naționalistul este persoana care manifestă o dragoste și o pasiune deosebită pentru valorile materiale și spirituale de importanță majoră în istoria poporului său; persoana care are un atașament special pentru națiunea sa, care o ocrotește și o promovează pe plan intern și pe plan extern. În prezent, semnificația substantivului *naționalist* a ajuns să aibă un sens restricționat cu o conotație, preponderent, peiorativă, negativă, iar apariția acestei semnificații a fost determinată totalmente de ideologia bolșevică de altă dată, de cea europeană de stânga („adept al doctrinei burgheze a naționalismului”) și de perpetuarea acestei semnificații în conștiința unor persoane care o susțin în continuare, fie din interes, fie din dezinteres sau rătăcire spirituală. Astăzi, în perioada europeanizării și globalizării, naționaliștii sunt calificați drept persoane cu un for interior unilateral, limitat la interesele propriei națiuni, situație inadmisibilă (în opinia lor) în conjunctura unei lumi multinaționale și multiculturală (de parcă naționalismul ar exclude necesitatea altor culturi sau limbi naționale, adică unitatea în diversitate). Evident, există și forme condamnabile ale naționalismului: cel șovin, extremist sau cel ultranaționalist.

Cu toate acestea, să reținem că naționalismul este, în primul rând, conștiința apartenenței la o anumită națiune și este absolut firesc ca orice națiune să-și manifeste dorința de a se afirma și apăra pământul strămoșesc, limba, istoria, cultura, religia și neamul. Totuși, mai mulți politicieni manifestă agresivitate și suspiciune în raport cu acest cuvânt, atribuindu-i, în mod tendențios, definiției lui o conotație peiorativă:

naționalismul ar fi o doctrină burgheză care promovează iubirea exagerată pentru propria națiune și exprimă voința claselor asupritoare. Cu alte cuvinte, naționalismul este propriu numai burgheziei, iar aceasta, exprimând propriile interese, urmărește să-și păstreze calitatea de asupritor, în timp ce masele largi ale națiunii sunt excluse din paradigma respectivă. În felul acesta, se exclude necesitatea dragostei (exagerate) pentru propria națiune și se invită oamenii să manifeste o dragoste mai prudentă, mai ponderată, mai rezonabilă, față de propria națiune, ca în perspectivă oamenii să renunțe la exces și să manifeste dragoste exagerată pentru alte națiuni, pentru străini în genere [35]. Este vorba de o invitație de revenire la situația de până la 1859, când românii erau sub dominația străinilor, situație pe care o înfiera cu vehemență Mihai Eminescu: „Cine-au îndrăgit străinii, / Mâncă-i-ar inima câinii, / Mânca-i-ar casa pustia, / Și neamul nemernicia!”. Tot în acest context, Nicolae Bălcescu declara în mod imperativ: „Vai de acele nații, unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor!” [35].

Ideile aberante ale neocomuniștilor și neosocialiștilor vin să dezmințim întreaga istorie a umanității. Aceștia doresc să răstoarne sistemul de valori naționale: istoria, limba, tradițiile, religia, instaurând dominația banului. Noi, românii basarabeni, nu-i putem condamna pe ruși sau pe ucraineni pentru faptul că își iubesc neamul lor mai mult decât pe al nostru, dar îi blamăm pe acei ruși și ucraineni care trăiesc 30-60 de ani în Basarabia și nu cunosc limba română, iar majoritatea lor blochează însușirea ei, blamează și stigmatizează pe cei care doresc s-o studieze. Aceștia, fiind continuatorii și descendenții imperialismului sovietic, au pretenția absurdă de a ne cere să tolerăm noi naționalismul lor pe teritoriul nostru național, în detrimentul nostru. Acestora noi le putem permite să fie naționaliști la ei acasă și în această situație le vom purta tot respectul, întrucât „Națiunea este mai importantă ca Libertatea. Pierdută, Libertatea se recapătă; dar Națiunea odată distrusă, este definitiv dispărută” [35].

4. În prezent, tot mai insistent se vehiculează ideea că opera lui Mihai Eminescu este depășită, el și opera sa nefiind decât un „cadavru în debară”, iar cu ideile sale niciodată „nu vom putea intra în Europa”, ca și cum poezii naționali ai altor popoare europene nu ar fi patrioți și naționaliști și cu toate acestea popoarele respective continua a-i venera și a-i considera poeți naționali (a se vedea Johann Wolfgang von Goethe, Johann Christoph Friedrich Schiller – la germani, William Shakespeare, George Gordon Byron – la englezi, François Villon, François Marie Arouet (Voltaire), Alfred de Musset, Victor Marie Hugo – la francezi, Dan-

te Alighieri, Ludovico Ariosto, Giacomo Leopardi – la italieni, Sandor Petőfi – la unguri, Taras Șevcenko – la ucraineni, Aleksandr Pușkin, Serghei Esenin – la ruși etc.). Prin urmare, este eronată ideea că noțiunea de poet național ar fi depășită și că în Europa nu se mai face uz de această noțiune. Academicianul Mihai Cimpoi a demonstrat în mai multe studii că noțiunea respectivă continuă a fi utilizată cu succes în Franța, Germania, Italia, Marea Britanie [36].

De altfel, dacă în prezent lui Mihai Eminescu i se incriminează atașamentul față de naționalism, în timpul vieții el era învinuit de cosmopolitism. Astfel, pe vremea studiilor la Viena, i se arunca acuzația de cosmopolit și vândut străinilor. Referindu-se la una dintre adunările Societății România Jună, în articolul său din „Columna lui Traian” (23 august 1871), B. P. Hasdeu îl consideră pe Eminescu cosmopolit. Ceea ce-i mai interesant e că, după moartea poetului nostru național, deși era ușor să i se cunoască activitatea ziaristică întru apărarea cauzei naționale a românilor din Ardeal, din Bucovina sau din îndepărtata Macedonia, deși *Scrisoarea III* ori *Doina* erau la îndemâna oricui, lui Eminescu încă i se mai aduce acuzația de-a fi fost prea puțin naționalist [37]. Problema conceptului de naționalism și interpretarea semantică a acestuia sunt în prezent contradictorii și situația dată este tributară ideologiei regimului comunist care a dominat statele est-europene, așa încât polemica din cultura românească asupra acestei probleme a determinat separarea participanților la discuție, în funcție de opinia exprimată, în „autohtoniști” și „europeniști”. Tot acum, mai mulți sociologi și politologi au depus eforturi susținute pentru a identifica o soluție acceptabilă în raport cu veracitatea dihotomiei naționalism bun : rău. Așadar, se cere a se face o distincție netă între „identitatea națională”, benefică, legitimă, având ca scop păstrarea specificului național, și „naționalismul” antidemocratic, caracterizat prin etnocentrism, xenofobie agresivă și tendință spre etnocrație [38, p. 103].

Mihai Eminescu, utilizând termenul *naționalism* numai cu semnificația „dragoste pentru propria națiune”, era conștient că acest concept poate varia și obține unele semnificații negative și că „pentru lichidarea unui popor..., se începe prin a-i altera, a-i șterge memoria: îi distrugi cultura, cărțile, religia, istoria și apoi vine altcineva care îi va scrie alte cărți, îi va da altă religie, altă cultură, îi va inventa o altă istorie... Între timp, poporul începe să uite ceea ce este sau ceea ce a fost iar cei din jur vor uita și mai repede: limba nu va mai fi decât un simplu element de folclor care, mai devreme sau mai târziu, va muri de moarte naturală. Noile forme istorice vor aduce elemente și simboluri noi de adorație, care le vor îndepărta pe cele originare.

Din vechiul start spiritual vor rămâne undeva, la un etaj inferior al cunoașterii, numai câteva cuvinte, expresii, tradiții, impresii, fragmente, nume de localități, munți și ape, fără un înțeles aparent. Formele vechi care, cândva, au ocupat valența transcendentalului, vor fi deplasate de formele noi, care vor dicta compoziția și funcțiile «noului popor» [35].

Așadar, Mihai Eminescu a intuit, prin genialitatea sa poetică și filosofică, eventualele evoluții semantice ale substantivelor *naționalism* și *naționalist*, demonstrând încă o dată că „toate-s vechi și nouă toate” și a utilizat termenul *naționalist* în calitate de sinonim pentru *patriotism* „concept politic prin care se precizează unirea tuturor românilor într-un singur stat”.

5. În prezent, națiunea română (inclusiv românii basarabeni) depune eforturi uriașe pentru a-și redobândi conștiința națională, atât în interior, cât și în exterior, în cadrul integrării europene, iar naționalismul românesc revine la semnificația clasică a acestui substantiv de idee etnică și identitară care creează și susține o națiune ca un concept de identificare comună pentru un grup de oameni. Deși există multe similarități, atestăm și anumite diferențe între noțiunile de *patriotism* și *naționalism* prin referința juridică și ideologia politică: naționalismul se referă la dreptul strămoșesc care definește comunitățile istorico-lingvistice („neamurile”) și tinde a constitui statele pe bază etnică, cu o legislație inspirată din *jus sanguinis*, în timp ce patriotismul se referă la dreptul pământean care definește națiunile prin apartenența la același teritoriu și tinde a defini statele pe bază teritorială (indiferent de originile și limbile vorbite de populație; de exemplu în Elveția), cu o legislație inspirată din *jus sol* [39]. Nu are nicio vină Eminescu pentru interpretarea eronată, în secolul al XX-lea, a anumitor concepte științifice privind antropologia și ereditatea, fapt ce a avut drept rezultat apariția ultranaționalismului, manifestat în mișcări de extremă dreapta (ca fascismul sau nazismul) sau de stânga (ca totalitarismul sovietic). Totuși, în această debandadă terminologică și semasiologică, termenul *naționalism* rezistă cu semnificația sa profund patriotică „mișcare națională care promovează o națiune fără să se opună minorităților conlocuitoare”. Cu alte cuvinte, naționalismul autentic se opune naționalismului de tip șovin, xenofob și antiromânesc din anumite țări (Ucraina, Ungaria, Bulgaria, Serbia) care își justifică politica lor antiromânească prin faptul că vorbitorii limbii române dinafara României nu aparțin națiunii politice române (adică nu posedă cetățenia română) pentru a implementa ideea (atât la oamenii locului, cât și în opinia internațională) că aceștia nu ar aparține neamului (etniei și sferei culturale și istorice românești), mergându-se până la negarea faptului că au aceleași origini și că vorbesc aceeași limbă.

În felul acesta naționalismul capătă configurații intolerante și antidemocratice, astfel încât unii politicieni sau lideri culturali continuă să promoveze un naționalism xenofob [40].

6. În felul acesta viziunea lui Mihai Eminescu despre *națiune*, *naționalism* și *naționalist* este deosebit de actuală (inclusiv în Republica Moldova), întrucât românii din afara granițelor României sunt lipsiți de drepturi elementare: studierea istoriei naționale, a limbii române etc., iar interpretările mai vechi sau mai noi ale acestor concepte nefiind decât perversiuni subversive, ideologice și politice.

BIBLIOGRAFIE

1. Eminescu M. Opere. Vol. XIII. Publicistică. 1882–1883, 1888–1889. „Timpul”, „România liberă”, „Fântâna Blanduziei”. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985.
2. Eminescu M. Geniu Pustiu. Chișinău: Litera, 1998.
3. Eminescu M. Între Scylla și Charybda. Chișinău: Litera, 1995.
4. Eminescu M. Opere. Vol. XI. Publicistică. 17 februarie – 31 decembrie 1880. Timpul. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România 1984.
5. Eminescu M. Opere. Vol. X. Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880. Timpul. București: Editura Academiei Republice Socialiste România 1989.
6. Șăineanu L. Dicționar universal al limbii române. București, 1896.
7. Scriban A. Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincialisme). Iași: Presa Bună, 1939.
8. Eminescu M. Opere. Vol. XII. Publicistică. Timpul. 1 ianuarie – 31 decembrie 1881. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985.
9. Olteanu Elena. Politica lingvistică și construcția statală în Republica Moldova. //available at www.ipp.md/public/biblioteca/62/ro/varianta21.07.2003%20Elena%20Oteanu.doc.
10. Problema este examinată detaliat în: V. Bahnaru, Gh. Cojocar. Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 195). Studiu și material. Chișinău: Tehnica-Info, 2016, p. 15-60; V. Bahnaru. Calvarul limbii române în Basarabia postbelică. Ch.: Pro Libra, 2017.
11. Dicționarul limbii române literare contemporane. București, 1955–1957.
12. Dicționar de neologisme, 1986.
13. Marcu F. Marele dicționar de neologisme (ediția a X-a revăzută, augmentată și actualizată). București: Saeculum, 2008.
14. Larousse. Dictionnaire en 1 volume. Dictionnaire encyclopédique. Paris: Larousse, 1988.
15. Petit R. Dictionnaire alphabétique de la langue française. Paris, 1990.
16. Словарь русского языка. Том III. П-Р. Издание третье, стереотипное. Москва: Русский язык, 1987.

17. Энциклопедический словарь. 2. К – Праца. Москва: Государственное научное издательство „Большая Советская Энциклопедия”, 1954.
18. Большой энциклопедический словарь. Том 2. Москва: Советская Энциклопедия, 1991.
19. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка в 4 т. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1935–1940.
20. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Издание 14-ое, стереотип. Под ред. Н.Ю. Шведовой. Москва: Издательство Советская Энциклопедия, 1982.
21. Словарь русского языка. Том II. К-О. Издание третье, стереотипное. Москва: Русский язык, 1986.
22. Istoria detaliată a cuvântului „naționalism” a se vedea în: Grand dictionnaire encyclopédique Larousse, 16 volumes. Paris: Larousse, 2000; Dicționar enciclopedic. Vol. IV. L-N. București: Editura Enciclopedică, 1993; Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона (ЭСБЕ, 1890–1907). СПб.: Издательское дело, Брокгауз-Ефрон, 1907; Большой энциклопедический словарь – универсальный однотомный энциклопедический словарь. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1991.
23. Dicționar explicativ al limbii române. București: Univers Enciclopedic, 1998.
24. Dicționar explicativ al limbii române. București: Univers Enciclopedic, 2009.
25. Словарь русского языка. Том II. К-О. Издание третье, стереотипное. Москва: Русский язык, 1986.
26. Dictionnaire en 1 volume. Dictionnaire encyclopédique. Paris: Larousse, 1988.
27. Noul dicționar explicativ al limbii romane. București: Litera International, 2002.
28. Dictionnaire français Larousse. Paris: Larousse, 1984.
29. Dicționar explicativ al limbii române. București: Univers Enciclopedic, 2009.
30. Larousse. Dictionnaire de la langue française. Paris, 1986.
31. Larousse. Dictionnaire usuel. Paris: Larousse, 1988.
32. Petit R. Dictionnaire alphabétique de la langue française. Paris: Robert, 1990.
33. Dicționar explicativ ilustrat al limbii române. Chișinău: Editura Arc și Editura Gunivas, 2007.
34. Țuțea P. Între Dumnezeu și neamul meu. București: Fundația Anastasia, Editura Arta Grafică, 1992.
35. Problema este discutată detaliat în: Napoleon Săvescu. Ce înseamnă a fi naționalist. // <https://napoleonsavescu.wordpress.com/opera-si-autorul/about/>.
36. Cimpoi M. Discursul (limbajul) politic. În: Viața Basarabiei. Anul 18, nr. 3, 2017 (ediție nouă), p. 9-15; Mihai Cimpoi. Dicționar enciclopedic. Ediția a II-a. Chișinău: Gunivas, 2018 (în proces de apariție).
37. Săvescu N. Dacologia la M. Eminescu. În: <http://dacia.org/dacianew/blog/all-items/157-dacologia-la-m-eminescu-91=38>
38. Balan D. Etnie, etnicitate, națiune și naționalism. Câteva precizări terminologice. // Codrul Cosminului, nr. 12, 2006, p. 103.
39. Gellner E. Nations et Nationalisme. Paris: Payot, 1989.
40. Durandin Catherine. Istoria Românilor. București: Editura Institutului European, 1998.

Ion Moraru. *Iisus – îndurător al suferinței*, tehnică mixtă, 53 × 40 cm, 2000.